

Bochio's

krachtbeelden van de Fon en nauwverwante volken

Bochio's zijn antropomorfe krachtbeelden, die een essentieel onderdeel vormen van het Vodun-geloof. De kracht van de beelden wordt geactiveerd door offers en wordt gebruikt ter bescherming tegen kwaad, maar kan ook welvaart en vruchtbaarheid bevorderen.

Gebonden Bochio met medicijnflesjes, een keg in het hoofd, een kalebas, kauri's en een dierenkaak.

Foto Hans van der Storm

In het zuiden van Togo, Benin, Ghana en Nigeria zijn de nauw met elkaar verwante culturen van de Fon, Yoruba, Aja/Adja, Gun/Guin en Ewe te vinden. Door de vele migraties van deze bevolkingsgroepen is er een complex geheel ontstaan van wederzijdse beïnvloeding op cultureel en religieus gebied. Bij al deze volken komt het Vodun-geloof en het gebruik van krachtbeelden voor. Dit artikel gaat over de krachtbeelden, Bochio's, van de Fon en hun betekenis in het dagelijkse leven. In het oorspronkelijke manuscript (aan te vragen bij de auteur) wordt dieper ingegaan op een aantal onderdelen uit dit artikel o.a. de migratiegeschiedenis van genoemde volken.

Vodun

Vodun is een religieus systeem dat zijn oorsprong vindt in West-Afrika. Het is een geheel van leefregels om de werelden van mensen en goden in evenwicht te houden, gecombineerd met een verklaring voor het ontstaan van de wereld. Net als de andere wereldgodsdiensten heeft het een groot

aantal verschijningsvormen doordat een basisidee zich mengde met lokale gebruiken.

Het ontbreken van een scherpe scheiding tussen de wereld van de levenden en de doden is een essentieel element van het geloof. De schepper-god heeft de gang van zaken op deze wereld overgelaten aan honderden goden en godinnen, die de verpersoonlijking zijn van de krachten die het leven besturen. Vergoddelijkte voorouders kunnen deel worden van dit geheel. Het is een levend systeem, er zijn over de tijd afvallers en nieuwkomers in dit pantheon.

Van oorsprong waren de belangrijkste goden in Vodun afkomstig uit het Yoruba-pantheon. De Vodun, van de hier besproken Fon is vergelijkbaar met de Orisa bij de Yoruba. Legba (Eshu bij de Yoruba) neemt in dit systeem een cruciale plek in als de wispelturige boodschapper tussen mensen en goden. Zonder zijn hulp kunnen zij niet communiceren. Dat is dan ook de reden dat beelden van Legba alom aanwezig zijn

in Zuid-Togo en Benin. (Roeland Hoekstra, pers. comm. mei 2019).

Om met de goden te communiceren moet een individu eerst naar een Vodun-priester gaan, de *bokonon*, hetgeen ‘eigenaar van Bo-kennis’ betekent. De priester is verantwoordelijk voor het identificeren van de god, die zijn cliënt moet eren om gunsten van de Vodun te verkrijgen.

De betekenis van het begrip Bochio

Bochio kan letterlijk worden vertaald vanuit het Fongbe (de taal van Fon) als ‘levenloos lichaam met goddelijke adem’. Cio is het levenloze lichaam. Bo wordt soms vertaald als ‘slechte spreuk’ of ‘talisman’. Bo in Bochio betekent ‘adem’ of ‘kracht’.

Bochio’s zijn de beschermers die als zondebok functioneren en die in staat zijn het kwaad en de slechte bedoelingen van vijanden op zich te nemen.

De bekendheid van Bochio-beelden in de westerse samenleving

Pas in het midden van de vorige eeuw ontstond er belangstelling voor de Bochio-beelden. De eerste Bochio-tentoonstelling was in 1996 in het Espace Paul Rebeyrolle met de beelden van de handelaar en verzamelaar Jacques Kerchache. Ann de Pauw, die samen met Luc Huysveld, tussen 1989 en 2000 regelmatig een bezoek bracht aan de Fon en naburige etnische groepen in Benin, vertelt over die beginperiode: ‘In 1990 werd Benin democratisch, het werd meer open voor bezoekers. Toentertijd was het toerisme naar het land nog relatief laag en waren Fon-beelden grotendeels onbekend en niet in de mode bij Europese verzamelaars. De dingen zijn sindsdien veranderd. Bochio-figuren zijn nog steeds niet erg populair, maar worden nu veel meer gewaardeerd dan 20 jaar geleden.’

Regelmatig kochten de Pauw en Huysveld complete heiligdommen van oudere Vodun-priesters, omdat deze wisten dat volgende generaties niet voor de heiligdommen zouden zorgen. Bochio-beelden

werden en worden ook van de hand gedaan, omdat families overgegaan zijn naar ‘la religion’, de islam of het christendom (Javier López Piñón, pers. comm. april 2019).

Schakel tussen de zichtbare en spirituele wereld

Bochio-figuren hebben meestal een beeldhouwde, antropomorfe vorm, maar kunnen ook bestaan uit een bewerkte boomstam die met onzichtbare krachten ‘geladen’ is door de Vodun-priester. De beelden maken deze krachten als het ware zichtbaar en daarmee hanteerbaar. Ze worden gebruikt als hulpmiddelen bij de bestrijding van persoonlijke tegenslagen, maar ook bij calamiteiten die een familie of zelfs de hele gemeenschap treffen, zoals hongersnoden, epidemieën en oorlogen, bescherming van gewassen, vergroten van de vruchtbaarheid of om veilig te zijn voor toverkunsten.

Elke situatie vraagt om een eigen beeld. De grote verscheidenheid maakt het moeilijk om te achterhalen in welke situatie en voor welk probleem een bepaalde Bochio ooit is gebruikt. Wel zijn enkele algemene kenmerken te noemen.

Kenmerken

Bochio’s zijn beelden waarvan de hoogte over het algemeen niet meer dan een meter bedraagt en niet minder dan twintig centimeter. Het is vaak moeilijk te bepalen of beeldjes kleiner dan 20 cm een Bochio of een Bo (amulet) zijn (Javier López Piñón, pers. comm. april 2019). Een Bochio is altijd vervaardigd uit hout en gesneden door een man. Elke Bochio is gemaakt op verzoek van een persoon, een buurt, een geheim genootschap, een familie die gezondheid, welzijn en of bescherming tegen tegenslag, hekserij of dood zoekt.

De beelden hebben zelden individuele kenmerken of individuele menselijke decoraties zoals haardracht of scarificaties. Als de Bochio door een belangrijk persoon of een heel dorp wordt besteld, wordt vaak een snijder van grote reputatie aangezocht.

De keuze van het hout is van belang

Er bestaat een grote vormenrijkdom in Bochio's, afhankelijk van de herkomst en stijl.

1

2

4

3

1. Fon-Bochio met kralenkleed (h 58 cm).
2. Bochio van Fon/Baule met omwikkeld middel (h 24 cm).
3. Aja-Bochio met gekleurde kralen, kauri's, ijzer en textiel (h 123 cm).
4. Fon-Bochio met kalebas en ijzeren ketting (h 21 cm).

Fon-Bochio met diverse assemblages
(36 x 27 x 25 cm), foto Minneapolis Institute of Art

voor de werking van het object. Een boom die bij een tempel groeit of langs een weg of een wortel van een oude boom of een tak van een boom die door de bliksem is getroffen zijn zeer geschikt. Het deel van de boom wordt gekozen op basis van het doel en de functie die beoogd wordt. Het hout van de Kaké (*Prosopis africana*) is zeer duurzaam, daarom wordt geloofd dat het zowel de maker als degene voor wie het beeld wordt gemaakt een lang leven zal krijgen. Bomen en struiken, die een brand hebben overleefd, zijn zeer gewild.

Houtsoorten waarvan de krachtbeelden gemaakt worden

Iroko of Lok (*Millettia excelsa*),

brengt kracht door zijn hardheid

Karika of Kaké, Ijzerhout (*Prosopis africana*),

kan zonder bescherming buiten worden gezet en wordt niet door termieten aangetast

Kozo of Kosso (*Pterocarpus erinaceus*),

een zachte houtsoort

Roka, Natal-mahonie (*Trichilia emetica*)

Houtsnijder van de Fon, foto Gustav Wilhelm

In sommige gevallen is het beeld direct al gebruiksklaar. De houtsnijder heeft dan tijdens het bewerken van het hout het beeld reeds 'opgeladen' met kracht door het uitspreken van bepaalde bezweringen. Vaak vallen bij deze 'kale' beelden bepaalde lichaamsdelen op, bijvoorbeeld doordat ze gezwollen of misvormd zijn.

Verbinding met de grond

Sommigen Bochio's hebben een spitse onderkant en soms een ijzeren pin om ze de aarde in te kunnen drijven. De verbinding met de grond geeft ze de kracht om de toegang van kwade geesten te verhinderen.

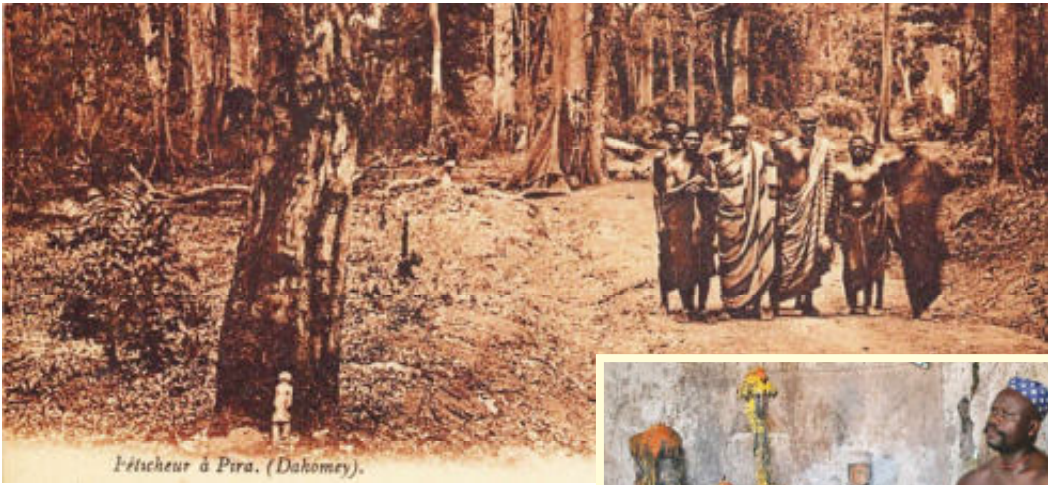
Beeld van Legba en Bochio's onder een afdak van takken en bladeren.

Prentbriefkaart rond 1900

De grote beelden staan langs wegen en bij de ingang van de dorpen; kleinere op binnenplaatsen, bij Vodun-heiligdommen en in de huizen van de bokonon; de kleine beelden zijn voor de huizen geplaatst om de bewoners te beschermen.

De Bochio's zijn vaak beschermd met een overkapping van palmladeren.

De beelden zijn gesneden uit een stuk hout in een vrij grove stijl. Ze hebben altijd een gesloten mond. De ogen zijn

**Boven: Priesters in Pira (West Benin) en aan de voet van de boom een Bochio.
Rechts: Bokonon (Vodun-priester), Benin.**

vaak gesloten hetgeen slaap of zelfs de dood symboliseert. Als ze geopend zijn, dan zijn ze vaak uitpuilend of met een sterk starende blik. Ze hebben een wijd blikveld, dat ze een grote mate van waakzaamheid geeft. De uitstekende neus is ook een goede beschermer. Er zijn mannelijke en vrouwelijke beelden. Het zijn geen portretten of specifieke geesten, de gesneden figuur in menselijke vorm is meer een afleiding of aantreking van een spirituele kracht. In dit geval is de gesneden figuur een soort plaatsvervanger voor de mensen die beschermd moeten worden. Een Bochio kan ook dienen als tussenpersoon tussen de levenden en de overledenen binnen een familie.

Assemblage

Bochio-beelden zijn gekoppeld aan goden, bosgeesten, doden, of aan dieren of planten, die eigenschappen hebben, die met deze wezens zijn geassocieerd. De meeste beelden zijn pas af als er materialen aan de houten figuur zijn toegevoegd. Hier geldt dat alleen de goede combinatie van materialen het beeld de kracht geeft om een bepaald onheil af te wenden.

Materialen, die zijn vastgemaakt, zijn stukjes draad, stukjes stof (dat kan een stuk stof zijn van iemand die een ongeluk heeft gekregen of die door de

Foto Wikimedia Kultuurinavigaattori 2018

bliksem werd getroffen), kalebassen, kleine flesjes (zoals ampullen die poeder bevatten van gemalen bladeren of jenever of palmwijn), hoorns, dieren- of mensenbotten, mensen- of dierenschedels, spijkers, houten of ijzeren pinnen, sloten, sleutels, kettingen, glazen kralen, spiegeltjes (hetgeen symboliseert dat verleden, heden en toekomst gezien worden), schelpen (zoals kaurischelpen, symbool van verlangen of begeerte), stro, veren, rode of zwarte stof of ijzeren objecten (in de vorm van een bliksemschicht als teken van Hevioso, de god van donder en bliksem; andere toevoegingen van ijzer symboliseren Gu. In het laatste geval is het om oorlogszuchtige krachten te activeren). Beelden met belletjes beschermen tijdens de jacht. Het gebruik van bepaalde kleuren textiel en andere materialen moet de kracht van Vodun-goden aantrekken: zo is rood de kleur van geneesheer-god Sakpata en verwijzen rood en ijzer naar Hevioso. Een patroon van strepen of stippen in de kleuren rood, wit, zwart, blauw en geel doet de Fon denken aan de regenboog en aan rijkdom. Wit heeft de betekenis van

1

2

4

3

1. Bochio bezet met talrijke sloten.
2. Bochio van de Fon (h 23 cm). De bel beschermt tijdens de jacht.
3. Mannelijke Fon-Bochio (h 37 cm)
4. Bochio van de Fon met houten pin (h 40 cm)

Alle foto's Nationaal Museum van Wereldculturen

Fon-Bochio met dubbelfiguur (h 108 cm). De twee figuren zijn met elkaar verbonden door touw, textiel en kaurischelpen.

vrede in het universum, blauw is de kleur van de god Dan en geel de kleur van de god Fa.

Rituelen

Vodun-priesters voeren een ritueel uit dat begeleid wordt door gezang en plengoffers van dierenbloed, palmolie, klei of alcohol (palmwijn, gierstbier en sodabi, een sterke drank uit palmwijn of jenever uit Nederland). Slechts nadat het beeld op deze manier zijn kracht heeft gekregen kan het zijn werk doen.

Zodra de Bochio is geïnstalleerd, kan elk lid van het gezin hem een offer brengen wanneer hij behoefte heeft aan bescherming. De vrouwen geven het een palmolie-plengoffer en sturen het een gebed voordat ze naar de markt gaan.

Als er iemand plotseling dood gaat of er een ongeluk in het dorp plaatsvindt, kan de Bochio uit de grond worden gehaald.

Ook wanneer zijn eigenaar sterft, kan de Vodun-priester het beeld wegnemen en het, na het te hebben gewassen, opnieuw gebruiken. Over het algemeen is de Bochio niet overdraagbaar. Bij wijze van uitzondering kan het voor een hoge prijs worden gekocht en pas nadat een nieuw vervangingsbeeldje is geleverd en het overdracht- en funderingsoffer is betaald gaat de bescherming over op de nieuwe eigenaar.

Betekenis van de lichaamsdelen

De materialen, die aan of in de beelden zijn aangebracht, worden altijd op bepaalde plaatsen bevestigd. In een bepaalde combinatie geven ze het beeld de kracht die het nodig heeft om werkzaam te kunnen zijn. Dit hangt samen met de betekenis die men toekent aan lichaamsdelen en organen.

Het hoofd beschouwt men als zetel van het denken, van zeggenschap en macht. Een vergroot hoofd geeft aan dat 'waakzaamheid' geboden is en Bochio-figuren met een doorboord of een met touw omwonden hoofd kunnen wijzen op geheugenproblemen.

De maag geldt als reservoir van gevoelens, maar wordt ook geassocieerd met

hekselij. Geslachtsorganen zijn verbonden met vruchtbaarheid. Het mannelijk geslachtsorgaan vertegenwoordigt ook Legba, de boodschapper en bemiddelaar der goden.

Borst en hart vormen bronnen van liefde en genegenheid. Daarnaast staan ze voor eigenschappen als geduld en kalmte en gelden ze als bron van leven.

In benen en voeten schuilt de kracht van de beweging en daarmee ook de onafhankelijkheid, terwijl de handen duiden op kracht en verantwoordelijkheid.

Bochio-figuren waarbij de armen en handen niet zichtbaar zijn, omdat ze strak met touw of doeken zijn omwonden, duiden op onderwerping, slavernij of het onvermogen om zelf te handelen.

De ogen onthullen emoties als hoop en verlangen en bieden bescherming, omdat zij dreigend gevaar kunnen waarnemen.

In deel 2 van dit artikel zal o.a. worden ingegaan op de typologie en de redenen waarom opdracht wordt gegeven een Bochio te maken.

smitwoud@xs4all.nl

Bronnen

Dit artikel is ontleend aan diverse studies van Suzanne Preston Blier en Christian Merlo. Informatie uit de tentoonstellingscatalogi van Jacques Kerchache en een interview met Ann de Pauw.

- Blier, S.P. (1996). *African Vodun: Art, Psychology, and Power*. Chicago: U Chicago PRESS
- Fondation Cartier. (2011). *Vodun, African Voodoo*. Munich: Hirmer Verlag
- Boudre, D. (2014). *Fétiches de l'ancienne Côtes des Esclaves* Toulouse: Toguna
- Brosthaus, K. H. & Schlothauer, B. (2008). *Skulpturen und Objekte aus der Region des Königreiches Dahomey. Sammlung Birgit Schlothauer und Gustav Wilhelm*. Marl: Skulpturenmuseum Glaskasten Marl
- Cosgrove, A. (2018). Dealer spotlight: Ann de Pauw Belgium. Geraadpleegd jan. 2019 <https://www.imodara.com/magazine/dealer-spotlight-ann-de-pauw-belgium/>
- Hubner I. (1996). *Geest en Kracht, Vodun uit West-Afrika*. Berg en Dal: Afrika Museum
- Kerchache, J. (1996). *Botchio sculptures Fon, Bénin*. Vienne: Espace Paul Rebeyrolle Eymoutiers haute
- Merlo, C. (1977). Les 'Botchio' en civilisation bénoise. *Bulletin Annuel Musée d'ethnographie Genève* nr 20, p 97-115
- Schoffel, S. (2014). *Vodoun Fon. Entre Art et Matière*. Exposition présentée à la BRAFA 59ème Brussels Antiques & Fine Arts Fair